

PAPER DETAILS

TITLE: Kur'ân-i Kerîm'de Yer Alan Rubâ'î Isimlerin Arap Dilinde Fiil Kipiyle Kullanilmasi

AUTHORS: Mustafa ÖNCÜ

PAGES: 135-150

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/402834>

Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan Rubâ'î İsimlerin Arap Dilinde Fiil Kipiyle Kullanılması

Mustafa ÖNCÜ*

Özet

Arapçada sayıca fazla bulunmayan Rubâ'î fiiller Kur'ân-ı Kerîm'de az da olsa yer alır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de toplam on bir adet rubâ'î fiil bulunur. Söz konusu fiillerden sekizi rubâ'î mucerred iken üçü rubâ'î mezîddir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de isim olarak kullanıldığı halde kaynaklarda rubâ'î fiil anlamına gelen birçok kelimeye de rastlanır. Bu bakımdan çalışmaya rubâ'î fiiller hakkında kısa bilgi verilerek başlandı. Akabinde Kur'ân-ı Kerîm'de isim olarak yer alan ancak Araplar tarafından rubâ'î fiil olarak kullanılan kelimelere yer verildi. Söz konusu kelimelerin Arap şiiri, hadis-i şerif ve ilk dönem muteber sözlüklerdeki kullanımlarına da değinildi. Yine söz konusu kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kullanımlarıyla da karşılaştırıldı. Aynı zamanda ses-anlam ilişkisine de temas edildi.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Kur'ân-ı Kerîm, Rubâ'î Fiiller

The Words Located as Name in the Holy Quran Used by the Arabs as Four Letter Verbs

Abstract:

Using four letters verbs (Rubâ'î verbs) in the Arabic is quite low. Likewise these verbs has been used less in the Holy Quran. There has totally been eleven rubâ'î verbs in the Holy Qur'an. Eight of them are quadruple simple verbs (sulâsi mucarrad) and three of them are quadruple addition verbs (sulâsi mazid). However, there are many words, used as a name in the Holy Quran, which used as four letters verbs by Arabs. In our study, after we give brief information about four letters verbs, the words, used as a name in the Holy Quran, which used as four letters verbs by Arabs have been discussed. We have tried to find the use of these words in Arabic poetry, hadith and in the first period reputable dictionaries. These words have occasionally compared with their meaning in the Holy Qur'an. Sound-meaning relations have occasionally been analysed.

Keywords: Arabic, Holy Quran, Four-Letter Verbs

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı A.B.D.
mustafaoncu63@hotmail.com

Giriş

Arapçada kelime isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılır. Bunlardan her birinin kendine özgü tanımı ve özellikleri bulunur. Kelime türlerinden biri olan ve her hangi bir eyleme belirli zaman içerisinde delalet eden fiillerin, mucerred-mezîd, sulâsî-rubâ'î ve tam-nâkıs gibi farklı kısımları vardır.

Sulâsî ve rubâ'î fiil bölümlemesine göre Arapçada bütün fiiller kök harfleri bakımından üç veya dört harflidir. Bir başka deyişle Arapçada kök harfleri bir, iki, beş ve altı harfli olan fiil bulunmaz. Kök itibarı ile dörtlü rubâ'î fiillerin bulunduğu öne süren ezici çoğunluktaki dilcilere ait görüş esas alındığında ise sulâsî ve rubâ'î fiiller, yalın veya harf ekleme açısından mucerred ve mezîd olmak üzere iki kısımdır.¹

Rubâ'î mucerred fiiller, erken dönem dil ekolleri arasında ihtilaf konusu olmuştur. Söz gelimi Basra ekolü, Arap dilinde sulâsî fiillerin üç harften ibaret olduğunu, rubâ'î fiillerin de, kök itibarıyla dört harf olduğu öne sürerken, başta Kûfe ekolüne mensup dilciler ile İbn Fâris (ö. 395/1004)'e göre ise rubâ'î fiillerin aslı sulâsîdir. Bunlara göre Arapçada kök harf itibarıyla dört harfli fiil yoktur. Örnek vermek gerekirse İbn Fâris زحج fiilinin aslında uzaklığa delalet eden زحج fiili olduğunu savunur.²

Her iki ekole ait farklı deliller ve gerekçeler öne sürülmekle birlikte günümüzde kabul gören yaygın kanaat Arap dilinde fiillerin kök harfleri itibarıyla üç veya dört harften oluşmasıdır. Kök harf sayısı üç olan fiillere 'sulâsî' adı verilirken, dört-

1 Mustafa el-Ğalâyini, *Câmi'u'd-Durûsi'l-Arabiyye*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1426/2005, s.4; er-Râcihi, Abduh, *et-Tutbiku's-Sarfî*, Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut 2004, s. 29,42.

2 İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk., Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979, III, 7.

lû fiiller de 'rubâ'î' ismiyle tanımlanır. Yine her iki fiil kendi içerisinde 'mucерred' ve 'mezîd' olmak üzere iki kısma ayrılır.³

Sarf âlimleri tarafından rubâ'î fiiller için dört ayrı kipin tespit edildiği görülür. Söz konusu kiplerden biri *mucерred*, diğer üçü ise mucерred fiile bir veya iki harf ilave etmek suretiyle elde edilen kiplerdir. *Rubâ'î mucерred* fiil için *فَعَّلَ / دَحْرَجَ* kipi kullanılır. *Rubâ'î mucерred* fiile bir harf ilave edilerek elde edilen mezîdler için *تَفَعَّلَ / تَدَحْرَجَ* kipi kullanılır iken *rubâ'î mucерred* fiile iki harf ilave edilerek elde edilen mezîdlerde ise *إِفْعَلَّلَ / إِحْرَجَّمَ* ve *إِفْعَلَّلَ / إِفْعَلَّرَ* kipleri tercih edilir.⁴

Yukarıdaki kiplere ek olarak rubâ'î fiiller, fiillerin yedi kısma ayrılması/ aksâm-ı seb'â bakımından sâlim (*دَحْرَجَ*) "yuvarladı", ecvef (*سَبَطَرَ*) "musallat oldu", nâkıs (*ضَوَّضَا*) "bağırarak, çağırarak", mudâ'af (*وَسَّوَسَ*) "vesvese verdi" (*فَهَّقَهَ*) "kahkaha ile gülmek", mehmûz (*بَرَّأَ*) "horuzun boyun tüylerini kabartması" gibi kısımlara da ayrılır.⁵

Kök harf sayısı dört olan bir fiilde birinci ile üçüncü, ikinci ile dördüncü harflerin aynı olması durumunda fiil, '*rubâ'î mudâ'af*' diye adlandırılır. Bu duruma زلزل ve وسوس fiillerini örnek göstermek mümkündür. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de kullanılan mucерred rubâ'î fiillerin çoğu mudâ'af fiildir.

Rubâ'î fiillerin mastarları *فَعَّلَ* . *فَعَّلَ* şeklinde gelip kıyâsî olduğu konusunda dilciler arasında ittifak vardır. Bu durum rubâ'î fiillerde sulâsî fiillerin mastarlarının semâ'î olmasından doğan güçlüklerin yaşanmaması açısından dikkate değerdir.⁶ Aynı zamanda bu durum hem mudâ'af fiil hem de mudâ'af olmayan fiiller için geçerlidir. Ancak وسوس "vesvese verdi" fiili için kesra ile وسواس şeklindeki mastarın yanı sıra, fetha ile وَسَوَّاسَ şeklinde bir mastarın da olduğu kabul edilmektedir. Bununla beraber fethalı olan kelimenin mastar değil, ism-i mastar olduğu söylemi daha çok dillendirilmiş ve genel kabul görmüştür.⁷

Asılları itibariyle rubâ'î olmadıkları halde rubâ'î mucерred ve rubâ'î mezîd fiiller gibi değerlendirilen fiiller de vardır. Böyle değerlendirilmelerinin nedeni mastarlarının bir olmasından kaynaklanmaktadır. Bunlara mulhak fiiller denir. Bu fiillerden altı tanesi rubâ'î mucerrede, beş tanesi *دَحْرَجَ* ye, iki tanesi de *إِحْرَجَّمَ* ye mulhak olmak üzere toplam on üç tanedir.⁸ Bu fiiller asılları itibariyle sulâsî fiillerdir. Ancak mana itibariyle ve mastarlarının aynı olması göz önünde bulun-

3 Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öncü, Kur'an-ı Kerim'de Yer Alan Rubâ'î Fiiller, Bunların Fonetik Yapıları ve Ses-Anlam İlişkisi, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl, VI, S., XII, s. 128-151.

4 el-Galâyini, *Câmi'u'd-Durusi'l-Arabiyye*, s. 44.

5 el-Muberrid, *el-Muktadab*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâli, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1997, II, 95,107; Mehmed Zihni Efendi, *el-Muktadab ve'l- Muntahab*, Marifet Yayınları, İstanbul 2000, s.131,132.

6 Zihni Efendi, *el-Muktadab ve'l- Muntahab*, s.131.

7 Mustafa b. Hamza Adalı, *Netâicu'l-Efkâr Şerhu'l-İzhâr*, (Şuruhu'l-İzhâr) Medrese Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul 1420/1999; es-Sobucevî, *Fethu'l-Esrâr fî Kitabi'l-İzhâr*, (Şuruhu'l-İzhâr) Medrese Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul 1420/1999.

8 el-Muberrid, *el-Muktadab*, I, 86, II, 103, 108; *el-Binâ (Mecmû'atu's-Sarf* içinde), İstanbul, yy., ty., s.223.

durulduğunda sulâsî mezîd olarak değil, rubâ'î fiillere mulhak olarak değerlendirilmiştir. Zira sulâsî mezidlerde harflerin ilave ediliş sebebi farklı anlamların elde edilmesi amacını güderken; rubâ'î'nin mulhaklarında anlamlardan ziyade bir lafzın diğer bir lafız ile uyumundan bahsedilmektedir.⁹

1. Kur'an-ı Kerim'de Yer Alan Rubâ'î İsimlerin Araplar Tarafından Rubâ'î Fiil Kipiyle Kullanılması

Arapçada kelimelerin isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrıldığına değinildi. Doğal olarak Kur'an-ı Kerim de bu kelimelerden müteşekkildir. Bunların içerisinde bazı rubâ'î kelimeler de vardır. Bu kelimelerin bir kısmı rubâ'î isimlerdir ki bazılarını Araplar günlük konuşmalarında, şiirlerinde, edebiyatlarında rubâ'î fiil olarak kullanmışlar ve hala kullanılmaktadırlar. Dahası Arap dili, bu kelimelerden bazılarının bu şekilde kullanımını Kur'an-ı Kerim'e borçludur denebilir. Bunun için şeytanlaştı anlamında **تشيطن** ve Firavunlaştı anlamında **تفرعن** kelimeleri örnek olarak verilebilir.

Bu tür rubâ'î isimler iki kategoride değerlendirilebilir. Bunlardan **مهيمن** gibi bazıları türemiş isimlerdir. Diğer bazıları **فرعون** ve **خناجر** gibi türememiş isimlerdir. Arap dilinin derli toplu en eski yazılı metninin Kur'an-ı Kerim olduğu düşünüldüğünde Arapçada bu kelimelerden bazılarının bu şekilde kullanılmasının Kur'an'a borçlu olduğu anlaşılabacaktır. Zira tarafımızca yapılan araştırmalarda İslam öncesi dönemde özellikle cahiliye dönemi şiirlerde bu kelimelerin birçoğunun rubâ'î fiil olarak kullanıldığı tespit edilememiştir. Arap dili üzerine çalışmaların Kur'an-ı Kerim eksenli başladığı ve belli bir süre bu şekilde devam ettiği düşünüldüğünde Arapların Kur'an'da isim olarak yer alan bazı kelimeleri bilahare rubâ'î fiil olarak kullandıkları muhtemeldir. Tabii burada Arapların bütün bu kelimelerin bu şekilde kullanımlarını Kur'an-ı Kerim'e borçlu oldukları iddiası güdülmemektedir. Zira bu kelimelerden bazılarının henüz Kur'an-ı Kerim inmeden Araplar tarafından kullanıldıkları kuvvetle muhtemeldir.

1.1. Câmîd İsim Olup Arap Dilinde Rubâ'î Fiil Kipiyle Kullanılan Kelimeler

Kur'an-ı Kerim'de isim olarak yer alan ancak Arap dilinde fiil olarak kullanılan kelimeler;

سَرْمَد : Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de el-Kasas sûresinde iki yerde yer almaktadır.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَوْ لَاحٍ "De ki: "Ne dersiniz? Allah, üzerinize geceyi kıyamete kadar sürekli kılsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size bir aydınlık getirir? Hâlâ duymayacak mısınız?"¹⁰

⁹ el-Muberrid, *el-Muktadab*, II, 95,107; *el-Binâ*, s.223.

¹⁰ *el-Kasas*,28/71-72

Halil b. Ahmed (ö.175/791) bu kelimenin anlamını “gece ile gündüzün devam etmesi, yaşamın devam etmesi” şeklinde verirken; Cevherî (ö.400/1009) bu kelimenin “devamlı, sürekli” anlamında olduğunu söyler.¹¹ İbn Manzûr (ö.711/1311) da yaklaşık olarak aynı anlamı verir ve ez-Zeccâc (ö. 337/949)’ı referans olarak gösterir.¹² Arapça-Fransızca-İngilizce sözlükte bu kelimenin fiil olarak kullanımına örnekler bulmak mümkündür. Bu kelime burada **خَلَّدَ** ve **أَبَدَ** gibi kelimelerle açıklanmıştır.¹³

الْحَنَاجِرُ: Kur'an-ı Kerim'de çoğul isim olarak yer alan ancak Arapçada rubâ'î fiil olarak kullanılan kelimelerden bir tanesi de **الْحَنَاجِرُ** kelimesidir. **حَنَجَرَ** kelimesi sözlükte “gırtlak, boğaz, kesmek, karın hastalığı” vb. anlamlara gelmektedir.¹⁴ Aynı zamanda rubâ'î fiil olarak kullanılan kelime “kesti, boğazladı” gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.¹⁵ Bu şekilde câmid bir isimden rubâ'î bir fiil elde edilmiştir. Nitekim İbnu'l-Katta' es-Sıkkî (ö. 515/1121)'nin *Kitâbu'l-ef'âl* adlı eserinde **حَنَجَرْتُ** **الشَّيْءَ دَبَخْتُهُ** ‘ bir şeyi kestim’ örneği ile fiil olarak kullanımı örneklendirilmiştir.¹⁶

Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir. Her ikisinde de çoğul olarak kullanılmıştır. Bunlar el-Ahzâb ve Ğâfir sûreleridir.¹⁷ Örneğin Ğâfir sûresinde kelime kırık çoğul olarak şöyle yer almaktadır: **وَإِذْ زَاغَتِ الْبَصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا** “Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.”¹⁸ Görüldüğü gibi bu kelime fiil olarak kullanılmasını Kur'an-ı Kerim'e borçludur. Zira adı geçen kelimenin İslam'dan önceki dönemlerde Arapçada fiil olarak kullanımıyla ilgili elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

سِلْسِلَةٌ: Kur'an-ı Kerim'de rubâ'î isim olarak yer alan aynı zamanda Arapçada rubâ'î fiil olarak kullanılan diğer bir lafız da **سِلْسِلَةٌ** kelimesidir. Bu sözcük Kur'an-ı Kerim'de bir defa geçmektedir. O da el-Hâkka sûresindeki **ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ** “Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan bir zincir içinde olarak onu sevk edin”¹⁹ ayetidir.

سِلْسِلَةٌ kelimesi sözlükte “zincir, demir zincir, dizi, seri, sıra, peşi sıra” vb. anlamlara gelmektedir. Bu kelime hem rubâ'î mucerred hem de mezîd olarak kullanılmaktadır.²⁰ Fiil olarak kullanıldığında ise “su boğazdan aşağı aktı, suyu döktü,

11 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 341; Ebû Nasr İsmail b. Hammad, Cevherî, *es-Sihâh Tacu'l-Luga ve Sihâhi'l-Arabiyye*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1987, I,324.

12 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 212.

13 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 341; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 190; *Kâmûs 'Arabî Fransî İngilizî*, I, 2556.

14 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 216.

15 ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 97.

16 Ebu'l-Kâsım Ali b. Cafer b. Ali İbnu'l-Katta' es-Sıkkî, *Kitâbu'l-Ef'âl*, Alemu'l-Kitâb, 1983, yy., I, 272.

17 *Ğâfir*, 40/18.

18 *el-Ahzâb*, 33/10.

19 *el-Hâkka*, 69/32.

20 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, VII,194.

inceldi" gibi anlamlar göze çarpmaktadır.²¹ Bu kelime rubâ'î mezîd olarak kullanıldığında "inceldi" vb. anlamlara gelmektedir.²²

Burada dikkat çekilmek istenilen bir başka nokta da İbn Dureyd (ö. 321/933)'in سلسل 'nin سلسل 'nin maklûbu olduğunu söylemesidir. Bunu başka dilcilerde de görmek mümkündür.²³ Ancak İbn Dureyd, diğer dilcilerin aksine maklup tabiri yerine makûs tabirini kullanmaktadır.²⁴ Bu durum diğer dillerde de yer alan dilsel bir olgunun Arapçadaki güzel örneklerinden bir tanesidir. Aynı şekilde سلسل kelimesi "rubâ'î fiillerde bir süreç ve devamlılık vardır" ilkesi için de güzel bir örnektir.²⁵

صُرَصِر: Rubâ'î fiil olarak kullanılan kelimelerden diğer bir tanesi de صُرَصِر kelimesidir. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de üç ayette yer almaktadır.²⁶ Bunlardan bir tanesi رَبِّمَا صُرَصِرًا فِي أَيَّامٍ تَحْسَبَاتٍ "Biz de o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik" ayetidir.²⁷ Bu kelimenin anlamlarına bakıldığında "şiddet, sert, katı, kavurucu, kesik kesik ses çıkardı, tiz ses," vb. anlamlarda kullanıldığı görülecektir.²⁸ Bu da "Kur'an-ı Kerim'de yer alan rubâ'î fiillerin birçoğunun olumsuz ve şiddet içeren bir anlam taşıdıkları" şeklindeki görüşü teyit etmektedir.²⁹ İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249)'in meşhur eş-Şâfiye adlı eserinde de bu kelime rubâ'î fiile örnek olarak yer almaktadır. Ancak orada bu kelime sulâsi olan صر kelimesi ile ilişkilendirilmektedir.³⁰ Bu kelimeyle aynı kökten صُرَصِر 'hamam böceği' صُرَصِر 'cır cır böceği' kelimeleri de kullanılmaktadır.³¹ Bu kelime aynı şekilde 'şahin, kartal ve doğan ses çıkardı, öttü' anlamında fiil olarak kullanılmaktadır.³² Bu da "Rubâ'î fiillerin bir kısmı doğa ve ses olaylarıyla doğrudan ilintilidir" şeklindeki tespiti destekler mahiyettedir.³³ Nitekim yukarıda bahsi geçen ayetlerin hepsinde bu kelime "azap içeren rüzgâr" ile beraber kullanılmıştır. Bu durum bu kelimenin hem olumsuz hem de doğadaki seslerden oluşan anlamları ifade eden rubâ'î kelimelere misal teşkil eder.

عَبْرَ ve رَفَرَ: Kur'an-ı Kerim'de yer alan rubâ'î kelimelerden diğer iki tanesi de عَبْرَ ve رَفَرَ kelimeleridir. Bunlardan رَفَرَ kelimesinin hem mucerred hem de

21 ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXIX, 219-220; el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, Birinci Baskı, Beyrut 2001, XIII, 105-108.

22 Nitekim ez-Zebidî konu ile ilgili şu kullanımları örnek olarak verir: وَيُقَالُ: مَا سَلَسَلَ طَعَامًا أَيْ مَا أَكَلَهُ كَأَنَّهُ مَا صَبَّهُ فِي خَلْقِهِ. وَتَسْلُسَلُ الثُّوبُ لَيْسَ حَتَّى رُقَ ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXIX, 219.

23 el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, XIII, 105-108.

24 İbn Durayd, *el-Cemhere*, I, 75.

25 Öncü, *a.g.m.*, s. 128-151.

26 *Kamer*, 54/19; *el-Hâkka*, 69/6.

27 *Fussilet*, 41/16.

28 ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XII, 303; es-Suyûtî, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâ'ihâ*, nşr. Fuâd Ali Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 41.

29 Öncü, *a.g.m.*, s. 128-151.

30 en-Nisârî, *el-Vâfiye Nazmu's- Şâfiye*, thk. Hasan Ahmed el-Osman, el-Mektebetu'l-Mekkiyye, Mekke 1995, I, 56.

31 İbn Durayd, *el-Cemhere*, I, 121, 196; ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XII, 303.

32 İbn Durayd, *el-Cemhere*, I, 121, 196.

33 Öncü, *a.g.m.*, s. 128-151.

mezîd kullanımı vardır. رُفِرَ kelimesi sözlükte 'yastık, dalgalanmak, esmek, kanat çırpıp, siperlik, çamurluk, bağlamak' gibi anlamlarda kullanılmaktadır.³⁴

عَبَّرَ kelimesi ise "cinlerin yeri, perilerin yaşadığı yer, eşsiz yer, serabın parlaması" vb. anlamlara gelmektedir. عَبَّرَ kelimesi ise 'dahi, zeki, rengarenk yaygı, harikulade, mükemmel' vb. anlamlarda kullanılmaktadır.³⁵

Bu iki kelime Kur'an-ı Kerim'de aynı ayette yer almaktadır. مَكَكِينَ عَلَى رُفْرِ خَضِرٍ "Onlar yeşil yastıklara ve güzel yaygılara yaslanırlar"³⁶

Burada dikkatleri çeken şey insanların hayal dünyasını süsleyen şeylerin aslında cennette gerçekliklerinin bulunduğu açık bir şekilde dile getirilmesidir. Bu kelimenin fiil olarak kullanımı ile ilgili عَبَّرَ السَّرَابُ أَي تَلَأَّ 'serap parladı' örneği verilebilir.³⁷

قَسُورَة : Kur'an-ı Kerim'deki rubâ'î kelimelerden diğer bir tanesi de قَسُورَة sözcüğüdür. Bu kelime el-Muddessir sûresindeki قَرَّتْ مِنْ قَسُورَةٍ "Aslandan kaçmaktalar"³⁸ ayetinde yer almaktadır.

Sibeveyhi (ö. 180/796) bu kelimeyi rubâ'î mastarlara mulhak olan kelimeler arasında sayar.³⁹ Adı geçen kelime "atıcı, avcı, aslan, şiddetli, cüsseli, adam yaşlandı, sarmal, güçlü" gibi anlamlarda kullanılır. Kur'an-ı Kerim'deki anlamı 'aslan'dır. Ancak Araplar bunu "bitkinin olgunlaşması, çoğalması ve sarmal hale gelmesi" için fiil olarak kullandıkları gibi⁴⁰ "adam yaşlandı" anlamında da kullanılmaktadır. Hatta mecaz yolla 'otlaştı' anlamında da kullanılmaktadır.⁴¹

الْحَرْطُوم : Kur'an-ı Kerim'de isim olarak yer alan ancak Arap dilinde rubâ'î fiil olarak kullanılan kelimelerden diğer biri الْحَرْطُوم 'dur. Bu kelime el-Kalem sûresindeki سَتَسِيْهُ عَلَى الْحَرْطُوم "Yakında biz onun burnunu damgalayacağız" ayetinde geçmektedir.⁴²

Bu kelime hem rubâ'î mucerred hem de mezîd olarak kullanılmaktadır. Halil b. Ahmed bu kelimenin mezîdlerinden olan اِحْرَنْطَمَتْ 'kızdı, öfkeleni' kelimesinin yer aldığı bir şiir zikreder. "Cevherî es-Sihâh'da bu kelimenin "burun, içki, toplu-

34 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IX, 125-127; İbn Side, , *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam fî'l-Luğa*, thk. Yahyâ el-Hişâb, Abdulfettâh Seyyid Avadullah, Kahire 1996, II, 139. İbn Manzûr bu kelimenin hadis-i şerife de fiil olarak kullanıldığı hususunda رُفِرَتْ الرَّحْمَةُ فَوْقَ رَأْسِهِ "Başının üstünde rahmet dalgalanır" hadisini zikreder. Ayrıca kelimenin rubâ'î fiil olarak kullanımı konusunda da şöyle der:

يُقَالُ: رُفِرَ الطَّائِرُ يَجْتَاحِيهِ إِذَا بَسَطَهُمَا عِنْدًا لِسُقُوطِ عَلَى شَيْءٍ
35 Cevherî, *es-Sihâh*, I, 442; ez-Zebidi, *Tâcu'l-'Arûs*, XII, 513.

36 *er-Rahmân*, 55/76.

37 es-Sakli, *Kitâbu'l-Ef'âl*, II, 407.

38 *el-Muddessir*, 74/51.

39 Sibeveyhi, *el-Kitâb*, I, 332.

40 İbn 'Abbâd, *el-Muhîtu fî'l-Luğa*, I, 448.

41 ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, II, 76.

42 *el-Kalem*, 68/16.

43 Halil b. Ahmed'in zikrettiği şiir şu şekildedir: اِحْرَنْطَمَتْ نَمَ قَالَتْ وَهِيَ بِأَكْبَى ... أَلَيْتَ تَنْتَلُو كِتَابَ اللَّهِ بِأَكْبَى Halil bunun yanı sıra bu kelimenin hem mucerred hem de mezîd kullanımı konusunda şu açıklamalarda bulunur: ضَرِبَتْ وَحَرْطُومُهُ حَرْطَمَةً أَي: Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 333.

mun ileri gelenleri” vb. anlamlarını verdikten sonra bir şiirle istişhâdda bulunur.⁴⁴ Bu kelime aynı zamanda “ burnun vurulması, burnun kavranması, bükülmesi, öfkeli kişinin öfkesinin yatışması’ gibi anlamlarda fiil olarak kullanılmaktadır.⁴⁵ Bu kelime de diğer rubâ'î kelimeler gibi olumsuz bir anlam içermektedir. Zira ayetin siyak ve sibakına bakıldığında, kibirlenen ve böbürlenlen kişilerin kibirlerinin kırıldığı, adeta burunlarının yerlere sürtüldüğü havası görülür. Türkçe deyimlerde de bu kelime genellikle olumsuz anlamlarda kullanılmaktadır.⁴⁶

قمطرير: Kur'ân-ı Kerîmde isim olarak yer alan ancak Araplar tarafından rubâ'î fiil olarak kullanılan bir sözcük de قَمَطَرِير sözcüğüdür. Bu kelime sözlükte “iri deve, sırları ortaya çıkaran, şiddet, toplum, bağlamak, akrebin kuyruğunu bükmesi ve kendisini yumak haline getirmesi, kitapların korunduğu yer, kitaplık, cariye ile birlikte olmak”⁴⁷ gibi çok değişik anlamlarda kullanılmaktadır.⁴⁸ İbn Fâris (ö. 395/1004) bu kelimenin aslının قَمَط “topladı” şeklinde sulâsî olduğunu ve , harfinin ilave edilmesiyle rubâ'î bir kelime halini aldığını söyler.⁴⁹ Bu kelimenin Kur'ân-ı Kerîmde yer aldığı ayet *“Çünkü biz, asık suratlı, çetin bir günden Rabbimizden korkarız”* ayetidir.⁵⁰ Bu kelime Arapçada hem rubâ'î mucerred hem de rubâ'î mezîd olarak kullanılmaktadır. *el-Kâmûsu'l-muhîd*de kelimenin fiil olarak kullanımı örnekleriyle şöyle açıklanmaktadır:⁵¹

اقَمَطَرَّ اشَدَّ والعَقْرَبُ اجْتَمَعَتْ وَعَظَمَتْ ذَنْبُهَا . وَقَمَطَرَ اجْتَمَعَ والجَارِيَةُ جَامَعَهَا

زَمْهَرِيرًا: Bir başka rubâ'î kelime de زَمْهَرِيرًا kelimesidir. Bu kelime de diğer birçok kelime gibi fiil olarak değil, isim olarak Kur'ânda yer almaktadır. *el-İnsân* sûresindeki *“Orada tahtlar üzerine yaslanırlar, orada ne bir güneş ve ne de bir şiddetli soğuk görürler”*⁵² ayetinde geçmektedir.

Bu kelime sözlükte “öfkeden gözleri kıpkırmızı oldu, yıldız parladı, aşırı derecede kızmak, aşırı soğuk” gibi anlamlara gelmektedir.⁵³ Bu sözcük Türkçede de Arapçadaki anlamına yakın bir anlamda kullanılmaktadır.

Bu kelimenin fiil olarak kullanımına daha Arap dilinin kurallarının oluşturulmaya başlandığı dönemlerde rastlıyoruz. Hâlib b. Ahmed kelimenin ‘soğuşun şiddetli olma hali’ şeklinde isim olarak anlamını verdikten sonra rubâ'î mezîd olarak

44 Cevherî, *es-Sihâh*, V,1911.

45 İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 81; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, VII, 273.

46 Örneğin Türkçe deyimler arasında ‘Burnu bir karış havada, burnu büyümüş, burnundan kıl aldırıyor, burnu yerde sürünsün, Azrail’le burun buruna gelmek, burnunu sokmak, burnundan ayrılmamak ’ gibi deyimleri saymak mümkündür.

47 Cevherî, *es-Sihâh*, II, 797.

48 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, V, 258.

49 İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, V, 117.

50 *el-İnsân*, 76/10.

51 Mecduddin Muhammed b. Yakub, el-Firûzâbâdi, *el-Kâmûsu'l-Muhîd*, Dâru'l-Marife, Beyrut 2009,

52 *el-İnsân*, 76/13

53 el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, VI,276; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV,330.

azmeharâ şeklinde kullanıldığını söyler.⁵⁴ *es-Sihâh*'da bu kelimeye “şiddetli soğuk” anlamı verildikten sonra onun fiil olarak hem mucerred hem de mezîd şeklindeki kullanımıyla ilgili örnekler verilir.⁵⁵

Kur'an-ı Kerim'de câmid bir isim olarak yer alan ancak Arapların bu isimden rubâ'î bir fiil türettikleri kelimelerden bir tanesi de حَزَلَ kelimesidir. Bu kelime biri el-Enbiyâ sûresi diğeri Lokmân sûresinde olmak üzere Kur'an'da iki yerde geçmektedir.⁵⁶

Cevherî söz konusu kelimenin “etin küçük küçük doğranması” anlamında fiil olarak kullanıldığını söyler.⁵⁷ Aynı şekilde hem ذ harfi ile hem de ز harfi ile okunduğunu dile getirir. Bu bilgilerden hareketle bu kelimenin “eti kıymaya vurmak” şeklindeki bir anlamı karşılamak için kullanılmasının uygun olacağını düşünmekteyiz. Suriye'nin bazı bölgelerinde “kıyma et” için Türkçede kullandığımız “kıyma” kelimesi kullanılmaktadır. Böylece Kur'an sayesinde Arapçaya yeni bir kelime kazandırılmış olacaktır.

الْخُلُقُوم: Arapların rubâ'î bir fiil olarak kullandıkları bir başka kelime de خُلُقُوم kelimesidir. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de el-Vâkı'a sûresinin خُلُقُوم “Can boğaza geldiğinde”⁵⁸ ayetinde yer almaktadır. Ancak Araplar bunu fiil olarak kullanmaktadır. Örneğin *es-Sihâh*'da حَلَقَمَه “boğazını kesti” manasında bir kullanımdan bahsedilmektedir.⁵⁹ Rubâ'î mezîd olarak kelimenin اَحْلَقَم şeklinde bir kullanımı da vardır. Bu durumda kelime “yemek yemeyi terk etti” anlamındadır.⁶⁰

جَلَابِيب: Kur'an-ı Kerim'de çoğul bir isim şeklinde yer alan ve Araplar tarafından rubâ'î fiil olarak kullanılan diğer bir kelime جَلَابِيب kelimesidir. Bu sözcük el-Ahzâb sûresindeki يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ “Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler”⁶¹ ayet-i kerimesinde geçmektedir. Bu kelime *Lisân'ul-Arab*'da جَلَبَبَه ‘ona cilbab giydirdi’ şeklinde fiil olarak yer almaktadır. *Tâcu'l-arûs*'da ise fiilin mucerred ile birlikte mezîd olarak kullanımına değinilir. Her iki kaynaktan da yan yana gelen iki ب harfinin neden birbirine idğam edilmediği sorulanır.⁶²

سلطان: Bu kelime de Arapçada rubâ'î fiil kipiyle kullanılan bir başka kelime

54 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, IV,124.

55 Cevherî bu kelimenin hem mucerred hem de mezîd fiil olarak kullanımı konusunda şu örnekleri verir: وَمَهَرْتُ الشَّيْبَةَ الْمُهَرَّجَةَ وَالْمُهَرَّجَاتِ الْكَوَاكِبِ نَحْتِ . والمزهر الشَّيْبَةَ الْمُهَرَّجَةَ وَالْمُهَرَّجَاتِ الْكَوَاكِبِ نَحْتِ . Cevherî *es-Sihâh*, II, 672.

56 *el-Enbiyâ*, 21/47; *Lokmân*, 31/16.

57 Cevherî, *es-Sihâh*, I,167.

58 *el-Vâkı'a*, 56/83.

59 Cevherî, *es-Sihâh*, V,1904.

60 es-Sâğânî Râdiyuddîn, *eş-Şevârid*, el-Hey'etu'l-'Amme li Şu'ûni'l-Metâbi'i'l-Emîriyye, Kahire 1983, I, 97; es-Seyyid Muhammed b. Seyyid Hasan, *er-Râmûz 'Alâ's-Sihâh*, thk., Abdulkarim er-Radinî, Dâru Usâme, İkinci Baskı, Dimaşk 1986, s. 34.

61 *el-Ahzâb*, 33/59.

62 ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, II, 173; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 173.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kelime Kur'an'da otuz sekiz yerde geçmektedir. Bu yerlerin hepsinde isim olarak kullanılan bu kelimeyi Araplar fiil olarak da kullanılmaktadır. Bu sözcük سُلْطَنُهُ "onu sultan yaptı" ve تَسْلُطَنَ "sultan oldu" şeklinde hem rubâ'î mucerred hem de rubâ'î mezîd olarak kullanılmaktadır.⁶³

قطران: Kur'an-ı Kerim'de yer alan kelimeler arasında قطران kelimesini de sayabiliriz. Bu kelime İbrâhim sûresindeki سَرَابِلُهُمْ مِنْ قَطْرَانٍ "Gömlekleri katrandandır" ayetinde yer almaktadır.⁶⁴ Bu kelime Arapçada nadir de olsa fiil olarak kullanılmaktadır. Örneğin قَطَرَنَ fiilinden فهو مقطران "o katranlanmış" denilmekte ve isim-i mef'ûl türetilmektedir.⁶⁵

صَلْصَال: Bu kelime el-Hicr sûresindeki وَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ "Andolsun, biz insanı kuru, ses çıkaran bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık"⁶⁶ ayetinde yer almaktadır.

Bu kelimenin Arapçada صَلَّ ve تَصَلَّ şeklinde hem mucerred hem de mezîd kullanımı söz konusudur.⁶⁷ Bu da rubâ'î fiillerin bir kısmının ses ve doğa olayları ile ilgili olduğunu gösteren farklı bir örnektir.

وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيَكُمْ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيَكُمْ بَأْسَكُمْ "Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar verdi"⁶⁸

سربال: Cevherî *es-Sihâh*'da سربال kelimesinin "gömlek" anlamında olduğunu ve سربالته فتسربل. أي ألبسته السربال "ona gömlek giydirdim o da gömleği giydi" şeklinde hem mucerred hem de mezîd olarak kullanıldığını örnekleriyle belirtir.⁶⁹ Bu kelimenin muarreb olduğu düşünülürse Arapların daha Kur'an'ın nâzil olduğu ilk dönemlerden itibaren kelime türetmek için rubâ'î kalıplarını kullandıkları görülecektir.⁷⁰

سُرَادِقُ: Başka bir kelime de سُرَادِقُ kelimesidir. Bu kelimenin Kur'an'da isim olarak yer almasına rağmen Arapçada fiil olarak kullanımına rastlamak mümkündür. Kelime Kur'an-ı Kerim'de el-Kehf sûresindeki إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا "Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır"⁷¹ ayetinde yer almaktadır.

Bu kelimenin Arapçada بَيْت مَسْرُوق "her tarafı sapasağlam ev" şeklinde kullanımı vardır.⁷² Yine سَرْدَقُ الْبَيْت "evin altı üstü, evin bütünü sapasağlam oldu" şeklinde

63 el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, I, 411; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XII, 94.

64 İbrahim, 14/50.

65 Cevherî, *es-Sihâh*, II, 795; İbn Durayd, *el-Cemhere*, II, 758.

66 el-Hicr, 15/26.

67 İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-A'zam*, VIII, 266, 267; Seyyid Hasan, *er-Ramûz*, s. 54.

68 en-Nahl, 16/81.

69 Cevherî, *es-Sihâh*, V, 1729.

70 Muarreb terimi Arapçanın dışında bir dilden Arapçaya girmiş ve ona uyarlanmış yabancı kelimeler anlamındadır.

71 el-Kehf, 18/29.

72 el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, s. 606.

rubâ'î bir fiil olarak kullanılmaktadır.⁷³ Burada da “duvar” anlamındaki سَرَادِقْ kelimeden سَرَدَق fiili türetilmiş ve “parçanın söylenmesi ve bütünü kastedilmesi” şeklindeki mecâzî anlamda kullanılmıştır.

فِرْعَوْنَ: Üzerinde durulması gereken diğer bir kelime فِرْعَوْنَ kelimesidir. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de fiil olarak yer almaz. Kelimeye ez-Zâriyât sûresindeki فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ “Musa (nın kıssası)da da (ibret vardır). Hani onu apaçık bir delil ile Firavuna göndermiştik”⁷⁴ ayet-i kerimesi örnek olarak verilebilir. Bu kelime Arapçada hem rubâ'î mucerred hem de rubâ'î mezîd olarak kullanılmaktadır. “Güçlü ve sağlam oldu, zalimce davrandı, Firavunlaştı vb.” anlamlarda kullanılmaktadır.⁷⁵ Söz konusu kelimenin fiil olarak kullanımı Kur'an-ı Kerim'in dolayısıyla İslam'ın sayesinde olmuştur. Bu durum dinin dil üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

بُرْهَانَ: Bu sözcük fiil olarak kullanıldığında “delil getirdi, hüccet getirdi vb.” anlamlara gelmektedir.⁷⁶ Bu kelime de diğer birçok sözcük gibi Kur'an-ı Kerim'de fiil olarak kullanılmamaktadır. Bu sözcüğün Kur'an'daki kullanımına el-Enbiyâ sûresindeki قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ “De ki: ‘Haydi getirin delilinizi!’”⁷⁷ ayeti zikredilebilir.

شَيْطَان: Kur'an-ı Kerim'de yer alan kelimelerden bir tanesi de شَيْطَان kelimesidir. Şeytan kelimesinin kökünün شَطَن veya شَيْط olma olasılığı vardır. Bu kelime “şeytanlaştı, azgın ve sinsi oldu vb.” anlamlarda fiil olarak kullanılır.⁷⁸ Ancak söz konusu kelime doğrudan rubâ'î fiil değil, rubâ'î fiile mulhak olarak değerlendirilir. Zira kökü sulâsî olan bir kelimedir. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de fiil olarak yer almaz. Ayrıca diğer bazı kelimeler gibi fiil olarak kullanımını Kur'an-ı Kerim'e borçludur.⁷⁹

كَوْكَب: Kur'an-ı Kerim'de isim olarak yer alan ancak Araplar tarafından fiil olarak kullanılan kelimelerden biri “yıldız” anlamındaki كَوْكَب kelimesidir. Bununla ilgili el-Enâm sûresindeki فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا “Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü”⁸⁰ ayeti örnek olarak getirilebilir. Bu kelimenin Arapçada كَوْكَب “demir parladı, tutuştu vb.” anlamlarda fiil olarak kullanıldığı görülmektedir.⁸¹

قِرْطَاسٍ: Kur'an-ı Kerim'de yer alan başka kelime de قِرْطَاسٍ kelimesidir. Bu kelime el-Enâm sûresindeki وَكُنْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ “Eğer sana kağıtta bir kitab

73 Cevherî, *es-Sihâh*, I,312; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, IX, 293.

74 *ez-Zâriyât*, 51/38.

75 el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 990; ez-Zeyyât vd., *el-Mu'cemu'l- Vasît*, s. 734; İbrahim Medkûr vd., *el-Mu'cemu'l-Vecîz*, Mısır, 1980, s. 468.

76 el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s.102.

77 *el-Enbiyâ*, 21/24.

78 el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s.687; ez-Zeyyât vd., *el-Mu'cemu'l- Vasît*, s. 342,357,529.

79 *el-Furkân*, 25/29.

80 *el-Enâm*, 6/76.

81 ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, IV, 160; ez-Zeyyât vd., *el-Mu'cemu'l- Vasît*, s.854.

*indirseydik*⁸² ayetinde yer almaktadır. Bu kelime “defter, üzerine yazı yazılan şey” gibi manalarda kullanılmaktadır. Fiil olarak kullanıldığında ise “amaçladı, isabet etti, tutturdu vb.” anlamlara gelir. Nitekim Cevherî Arapların “nişancı” yani “attığı zaman isabet eden kişi” için *رمى ففَرَطَسَ* “attı ve tutturdu” cümlesini kullandığını dile getirir.⁸³

زخرف kelimesi “süs, bezemek, güzel göstermek vb.” gibi anlamlara gelir. İbn Manzûr bu kelimenin kök anlamının ‘altın’ olduğunu diğer anlamlardaki kullanımın da bu anlamla bağlantılı olduğunu söyler.⁸⁴ Kur'an-ı Kerim'deki sûrelerden birine isim olan bu kelime Kur'an'da fiil olarak kullanılmasa da Arapçada hem rubâ'î mucerred hem de rubâ'î mezîd olarak kullanılmaktadır.⁸⁵ Fiil olarak kullanıldığında “süsledi, bezedi, güzel gösterdi vb.” gibi anlamlara gelmektedir.

ترهب kelimesi “rahip oldu” anlamında kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de fiil olarak yer almamasına karşın günümüzde fiil olarak kullanılmaktadır.⁸⁶ Bu kelimenin *es-Sihâh*, *Tâcu'l-'arûs*, *Lisânu'l-'Arab*, *el-Kâmûsu'l-muhît* vb. klasik lügat kitaplarında fiil olarak kullanımı tespit edilmemiştir. Bu kelimenin rubâ'î kalıbından istifade ederek fiil olarak kullanılması söz konusu rubâ'î bâbın önemini daha da arttırmaktadır.

سنبل: Kur'an-ı Kerim'de yer alan bir başka kelime *سنبل* kelimesidir. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de beş yerde kullanılmış,⁸⁷ bunlardan iki tanesi tekil üç tanesi de çoğul olarak kullanılmıştır. Çoğul olanların da iki tanesi salim çoğul bir tanesi de kırık çoğuldur. Bu kelime de Arapçada rubâ'î fiil olarak kullanılan kelimelerden biridir.⁸⁸

خنزير: Bu kelime fiil olarak Kur'an-ı Kerim'de yer almasa da isim olarak beş yerde geçmektedir. Bunların birinde çoğul olarak zikredilirken kalan dört yerde de tekil olarak kullanılmıştır. Bu kelimedden rubâ'î fiil türetilmiş ve “domuz gibi işler yaptı, gözünün arkasıyla baktı, katı ve sert oldu” gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁸⁹

درهم: Kur'an-ı Kerim'de fiil olarak yer almamasına rağmen Araplar arasında rubâ'î bir fiil olarak kullanılan kelimelerden biri de *درهم* kelimesidir. Bu kelime Yûsuf sûresindeki *وَنَسَرُوهُ يَتَمَنَّي بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ* “Ve onu değersiz bir paha ile birkaç dirhemle sattılar”⁹⁰ ayetinde çoğul olarak geçmektedir. Örneğin Arapçada fiil olarak

82 *el-En'âm*, 6/7.

83 Cevherî, *es-Sihâh*, II, 71.

84 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IX, 132.

85 el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, VII, 271; İbnu'l-Cevzî, *el-Mudhiş*, thk. Mervân Kobânî, Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut 1985, s. 319.

86 *Kâmûsu 'Arabî-Fransî-İngilizî*, I, 1299.

87 *Yûsuf*, 12/47.

88 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, I, 306; ez-Zeyyât vd., *el-Mu'cemu'l- Vasît*, s. 503.

89 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 338; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XI, 156.

90 *Yûsuf*, 12/20.

ebegümecini bitkisinin yaprakları yayvan olduğu zaman *درهمت الخبازي* “Ebegümecinin yaprakları dirhem gibi oldu” tabiri kullanılır.⁹¹

لَوْلُو : Türememiş bir isim olan **لَوْلُو** kelimesi fiil olarak Kur'an-ı Kerim'de yer almaz. Ancak Arapçada rubâ'î fiil olarak hem mucerred hem de mezîd fiil olarak kullanılır.⁹² Kur'an-ı Kerim'de altı ayette bulunan bu kelime üç ayette marife üç ayette de nekre olarak kullanılmaktadır.⁹³ el-İnsân sûresindeki **وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وُلْدَانٌ** “Çevrelerinde, gördüğün zaman saçılmış inciler sanacağın, hep aynı gençlik ve güzellikte kalacak hizmetçiler görürsün”⁹⁴ ayetinde yer alan **لَوْلُو** kelimesi bunlardan bir tanesidir.

الْهُدُودُ: Kur'an-ı Kerim'de **الْهُدُودُ** “Çavuşkuşu, ibibik, hüthüt” kelimesi isim olarak kullanılmıştır. en-Neml sûresindeki **وَتَمَقَّقَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدُودَ أَمْ كَانَتْ مِنْ قَبْلُ نَاقِصَةً** “Ve kuşları teftiş etti de dedi ki: Bana ne oldu? Hüdühüd'ü göremiyorum, yoksa kayıplardan mı oldu?”⁹⁵

Bu kelime Türkçede Hüthüt kuşu veya Çavuşkuşu olarak bilinen bir kuşun ismidir. Ancak bu kelime **هَدَّ** şeklinde Arapçada fiil olarak da kullanılmaktadır. Kelime “uyuması için çocuğu sallamak, bir şeyi yukarıdan aşağıya bırakmak, boşa gitmek, guruldamak, kuşun ötmesi” gibi birçok anlama gelmektedir.⁹⁶

الْفِرْدَوْسِ: Kur'an-ı Kerim'de isim olarak yer alan ancak Arapçada aynı zamanda fiil olarak da kullanılan kelimelerden diğer bir tanesi de **الْفِرْدَوْسِ** kelimesidir. Kur'an'da iki yerde yer almaktadır.⁹⁷ Bunlardan biri el-Kehf sûresindeki **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا** “İman edip salih amel işleyenler için Firdevs cennetleri elbetteki bir konak olmuştur”⁹⁸ ayetidir. Bu kelime Arapçada **فردس** “genişlik, üzüm ağacının dallarını birbirinden ayırdı”, şeklinde rubâ'î mucerred olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu kelimenin muarreb olduğu da dile getirilmiştir.⁹⁹

1.2. Türemiş İsim Olup Arapçada Rubâ'î Fiil Kipiyle Kullanılan Kelimeler

Kur'an-ı Kerim'de türemiş isim olarak yer alan bazı kelimeler Araplar tarafından fiil olarak kullanılmaktadır. Aslında Küfe dil ekolüne göre bu kelimelerin aslı zaten fiildir. Dolayısıyla bu kelimeler Kur'an-ı Kerim'de sadece fiil olarak kullanılmamıştır.

الْهَيْمَن : Bu kelimelerden bir tanesi **هَيَمَن** “korudu” kelimesidir. Bu kelime

91 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII,199; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XXXII, 150.

92 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IV,492; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XII, 403..

93 Konu ile ilgili ayetler için bkz. *et-Tûr*, 52/24; *er-Rahmân*, 55/22; *el-Vâkı'a*, 56/23; *el-Hacc*, 22/23; *Fâtır*, 35/33; *el-İnsân*, 76/19.

94 *el-İnsân*, 76/19.

95 *en-Neml*, 27/20

96 ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, IX, 339; ez-Zeyyât vd., *el-Mu'cemu'l- Vasît*, s.1037.

97 *el-Mu'minûn*, 23/11.

98 *el-Kehf*, /107.

99 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VII, 339; Cevherî, *es-Sihâh*, III, 959; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI,163.

Kur'an-ı Kerim'de biri el-Mâide sûresi diğeri de el-Haşr sûresi olmak üzere iki yerde geçmektedir. Her ikisinde de **الْمُؤْمِنُ** şeklinde ism-i fail olarak yer almaktadır.¹⁰⁰

Bu kelime Allah'ın (c.c) bir ismi olarak zikredilir. Ancak Araplar tarafından bu kelimedenden rubâ'î fiil türetilip kullanılmaktadır. Aslında Kur'an-ı Kerim'deki kullanımı da rubâ'î fiilin ism-i fail formudur. Sözlükte "koruyucu, gözetleyici, kuşun yavrularına kol kanat germesi" gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰¹ İbnu'l-Enbârî (ö.577/1181) Kur'an-ı Kerim'de yer alan bu kelimenin beş farklı anlamını verdikten sonra fiil olarak kullanıldığını dile getirir.¹⁰² el-Ezherî de benzer anlamı verir ve bu kelimenin aslının **مُؤَيِّن** olma ihtimalinden bahseder.¹⁰³

مُذَبِّبِينَ : Kur'an-ı Kerim'de türemiş isim olarak yer alan kelimelerden bir tanesi de **مُذَبِّب** kelimesidir. Bu kelime rubâ'î bir fiil olan **ذَبَبَ** fiilinin ism-i mef'ûludur. en-Nisâ (Nisâ) sûresinde yer alan **مُذَبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ** "Onlar onun (küfür ile imanın) arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (mü'minlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar"¹⁰⁴ ayeti, içinde söz konusu kelimenin geçtiği tek ayettir.

Görüldüğü gibi **مُذَبِّب** kelimesinin hemen ardından 'ne bu tarafa ne de öbür tarafa' denilerek kelime adeta Türkçedeki 'zıplamak, daldan dala atlamak' vb. anlamları anımsatmaktadır. Nitekim kelimenin bu anlamlardaki kullanımları birçok tefsir kitabında da görülür.¹⁰⁵ Kelimenin bu şekildeki anlamı, rubâ'î fiillerin ses ve doğadan alınma sesleri ifade ettiğini gösterir.¹⁰⁶

الْمُقَنْطَرَةِ : Yukarıdaki kelimelerin dışında Kur'an-ı Kerim'de hem türemiş hem de câmid olarak yer alan tek bir isim vardır. Bu isim **الْمُقَنْطَرَةِ** kelimesidir. Bu kelime Arapçada 'kantar, yığın, yük, köprü' vb. anlamlara gelmektedir. Âli-İmrân sûresindeki **رَبَّنَا إِنَّا أَمَّاكُ الْشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ** "İnsanlara; kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları (gibi) şehvetlerin sevgisi süslü gösterildi"¹⁰⁷ ayetinde hem çoğul hem de ism-i mef'ûl olarak yer almaktadır. Bu kelime fiil kipiyle hadis-i şerifte de yer almaktadır.¹⁰⁸

مَرَم vb. Arapça olmayan isimlerden rubâ'î fiil türetilbilir mi? Sorusunu da sormak gerekir. Arap dilindeki kıyas metodu göz

100 el-Mâide sûresindeki ayet şudur: **وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ** el-Mâide, 5/48; el-Haşr sûresindeki ayet şudur: **هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيِّمُ الْقَزِيزُ الْحَبِيرُ الْحَكِيمُ** el-Haşr, 59/23.

101 ez-Zemahşerî *Esâsu'l-Belâğâ*; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 21,436.

102 İbnu'l- Enbârî, *ez-Zâhir*, I,81.

103 el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğâ*, VI, 177.

104 en-Nisâ, 4/143.

105 Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Daru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut 2005, I, 408; Muhammed Ali es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, I, 313-315; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 124.

106 Öncü, a.g.m.,s. 128-151.

107 Âli-İmrân, 3/14.

108 Hadisin metni **قَنْطَرَاتٍ بَيْنَ أُمَّةٍ قَنْطَرَةٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَقَنْطَرَاتٍ** Safvan b. Ümeyye ve babasının cahiliyye döneminde kantar kantar malları vardı" şeklindedir. İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut 1979, IV, 113.

önüne alındığında bunun mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Örneğin **إبراهيم** kelimelerinden “İbrahimî oldu, İbrahimleşti” anlamında **تبرهه** sözcüğü türetilmiştir.

Sonuç

Arap dili Kur’ân-ı Kerîm sayesinde tarihinin hiçbir döneminde göremediği gelişmeyi görmüştür. Seslerin, sözcüklerin, cümlelerin hatta paragrafların oluşturulmasında Kur’ân-ı Kerîm Arapça üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm tarihi süreç içerisinde Arapçada birçok edebi türün kullanılmasına katkıda bulunmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm’in Arapçanın üzerinde etkili olduğu bir alan da kelime türetmedir. Kutsal kitabımızda isim olarak yer alan ancak tarihi süreç içerisinde Araplar tarafından rubâ’î fiil kipiyle kullanılan kelimeler vardır. Bununla ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de birçok örnek görmek mümkündür. Bu kelimelerden bazıları türemiş isimler iken bunların çoğu camid isimlerdir. Bu açıdan bakıldığında Arap dili bunlardan bazılarının fiil kipiyle kullanımını Kur’ân-ı Kerîm’e borçludur denebilir.

Bu çalışmada öncelikle Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan ve Araplar tarafından rubâ’î fiil kipiyle kullanılma olasılığı bulunan bu tür kelimeler tespit edilmiştir. Daha sonra bu kelimelerin fiil olarak kullanılıp kullanılmadığı muteber sözlüklere müracaat edilerek teyit edilmiştir.

Bu fiillerin tespiti için baştan sona kadar Kur’ân-ı Kerîm’e müracaat edilmiş ve rubâ’î fiil olarak kullanılması muhtemel bütün isimler teker teker tespit edilmiştir. Daha sonra bulunan bu kelimelerin Arap şiiri, hadis-i şerif ve Arap kelamı gibi eski kaynaklarda kullanılıp kullanılmadıkları araştırılmıştır. Bunların hepsi için ayrı ayrı örnekler vermek çalışmanın sınırlarını aşacağından misal olması babından çarpıcı bazı örnekler seçilmiştir.

Tespit edilen bu kelimelerin bir kısmı türemiş bir kısmı ise camid isimlerdir. Bu kelimelerden bazıları çok yaygın olarak kullanılıyorken, bazıları nadir olarak kullanılmaktadır. Ayrıca az da olsa Kur’ân-Kerîm’de yer alan bu kelimelerin ses-anlam ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak bu makale ile kadim İslam kültürü ve medeniyetinin temel eseri olan Kur’ân-ı Kerîm’deki farklı bir konu ele alınmıştır. Böylece kutsal kitabımızın Arap dili üzerindeki bir başka etkisi tespit edilmiştir. Umarım bu çalışma daha geniş başka çalışmaların kapısını aralamaya vesile olur.

Kaynakça

- Adalı, Mustafa b. Hamza, *Netâicu’l-Efkâr Şerhu’l-İzhâr*, (Şuruhu’l-İzhâr) Medrese Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul 1420/1999.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, thk. Ahmed’ Abdulgafûr Attâr, Dâru’l-İlm, Dördüncü Baskı, Beyrut 1987.
- el-Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğâ*, Dâru İhyâu’t-Turâsi’l-‘Arabî, Birinci Baskı, Beyrut 2001.

- el-Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî, Mektebetu Hilâl, yy., ty.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-Marife, Beyrut 2009.
- el-Ğalâyînî, Mustafa, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1426/2005.
- el-Muberrid, *el-Muktadab*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâli, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1997.
- en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Daru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrut 2005.
- en-Nisârî, *el-Vâfiye Nazmuş-Şâfiye*, thk. Hasan Ahmed el-Osman, el-Mektebetu'l-Mekkiyye, Mekke 1995.
- er-Râcihi, Abduh, *et-Tatbiku's-Sarfî*, Birinci Baskı, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut 2004.
- es-Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, ty.
- es-Sâğânî, Radiyuddin eş-Şevârid, *el-Heyetu'l-'Amme li Şuûni'l-Metâbi'i'l-Emiriyye*, Kahire 1983.
- es-Seyyid Muhammed b. Seyyid Hasan, *er-Râmûz 'alâ's-Sihâh*, thk., Abdulkерim er-Radinî, Dâru Usâme, İkinci Baskı, Dimaşk 1986.
- es-Sobucevî, Muhammed b. Ahmed, *Fethu'l-Esrâr fî Kitabi'l-İzhâr*, (Şuruhu'l-İzhâr) Medrese Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul 1420/1999.
- es-Suyûtî, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâ'ihâ*, nşr. Fuâd Ali Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- ez-Zamehşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1998.
- ez-Zebidî, Muhibbuddîn b. Fayd Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, thk., Ali Şî'rî, Beyrut 1414/1994.
- ez-Zeyyât vd., Ahmed Hassân, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Mısır, ty.
- İbn Durayd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan Cemheretu'l-Luğa, Dâru Sadır, Beyrut ty.
- İbn Fâris, Ebu'l-Husayn Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk., Abdusselâm Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut 1955.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam fî'l-Luğa*, thk. Yahyâ el-Hişâb, Abdülfettâh Seyyid Avadullah, Kahire 1996.
- İbnu'l-Cevzî, *el-Mudhiş*, thk. Mervân Kobânî, Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut 1985.
- İbnu'l-Enbârî, *ez-Zâhir fî Me'ânî Kelimâti'n-Nâs*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Muessesetu'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut 1992.
- Medkûr, İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vecîz*, Mısır, 1980.
- Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1988.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, hzr. Ahmet Altıntepe- Sadi Yüksel, İstanbul, ty.
- Zihni Efendi, Mehmed, *el-Muktadab ve'l-Muntahab*, Marifet Yayınları, İstanbul 2000.